

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.15>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Кубарєв І.В.,*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту***Барган С.С.,***доктор філософії,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту*

Кубарєв І.В., Барган С.С. Сучасні підходи до організації досудового розслідування: криміналістичний аспект.

Статтю присвячено змістовному розгляду проблематики, пов'язаної з визначенням сучасних підходів до організації досудового розслідування. Дискусійність окресленого питання зумовлює потребу у систематизації теоретичних положень та уточненні дефініцій організації досудового розслідування, з урахуванням доктринальних положень криміналістики. Узагальнено наукові підходи до розуміння організації досудового розслідування через формування переліку організаційних заходів і конструювання дефініції як системної наукової категорії. Констатовано, що у сучасній криміналістиці існують два підходи до розкриття сутності організації розслідування кримінальних правопорушень. Виокремлено перелік заходів, що включається до змісту організації розслідування. Наголошено на існуванні чотирьох рівнів організації розслідування злочинів (вищого, управлінського, методичного, тактичного), що формує теоретичне підґрунтя для розкриття сутнісних ознак такої діяльності. Зазначено те, що в науковій літературі нерідко допускається змішування заходів різних рівнів організації досудового розслідування, а також самої організації розслідування з науковою організацією праці слідчого, що призводить до непослідовності у вирішенні окресленої проблематики. Здійснено огляд наукових поглядів, в межах яких організація досудового розслідування зводиться до переліку дій слідчого, таких як планування, взаємодія з оперативними підрозділами, технічне забезпечення, участь спеціалістів тощо. Зазначено, що в багатьох випадках такі підходи не враховують поділ на рівні організації, а подекуди включають заходи, які виходять за межі компетенції слідчого. Констатовано, що безпосереднє завдання організації полягає в упорядкуванні окремих дій, що складають розслідування. Здійснено спробу структурувати поняття організації розслідування за методичним і тактичним рівнями, обґрунтовано недоцільність їх поєднання у межах єдиної дефініції. Акцентовано увагу на доцільності чіткого виокремлення методичних і тактичних рівнів організації при розробці наукових рекомендацій, а також на потребі уточнення меж і завдань кожного з них. Зазначено, що отримані результати відкривають перспективи для подальшого розвитку науки криміналістики та здійснення подальших досліджень у визначеному напрямі.

Ключові слова: криміналістична тактика та методика; організація досудового розслідування; організація розслідування кримінальних правопорушень (злочинів); взаємодія; криміналістика; рівні організації; планування розслідування.

Kubarev I.V., Barhan S.S. Modern approaches to the organization of pre-trial investigation: criminalistics aspect.

The article is devoted to a substantive consideration of the issues related to the definition of modern approaches to the organization of pre-trial investigation. The controversial nature of this issue necessitates systematization of theoretical provisions and clarification of definitions of the organization of pre-trial investigation, taking into account the doctrinal provisions of criminalistics. The author summarizes scientific approaches to understanding the organization of pre-trial investigation through the formation of a list of organizational measures and the construction of a definition as a systemic scientific category. It is stated that in modern criminalistics there are two approaches to disclosing the essence of the organization of criminal investigation. The list of measures included in the content of the organization of investigation is highlighted. The author emphasizes the existence of four levels of organization of crime investigation (top, managerial, methodological, tactical), which forms the theoretical basis for disclosing the essential features of such activities. It is noted that the scientific literature often allows mixing measures of different levels of organization of pre-trial investigation, as well as the organization of investigation itself with the scientific

organization of investigator's work, which leads to inconsistency in addressing the outlined issues. The author reviews the scientific views within which the organization of pre-trial investigation is reduced to a list of investigator's actions, such as planning, interaction with operational units, technical support, participation of specialists, etc. It is noted that in many cases, such approaches do not take into account the division at the organization level, and sometimes include activities which are beyond the investigator's competence. It is stated that the immediate task of the organization is to streamline the individual actions which make up the investigation. An attempt is made to structure the concept of investigation organization by methodological and tactical levels, and the author substantiates the inexpediency of combining them within a single definition. The author emphasizes the expediency of clearly distinguishing between the methodological and tactical levels of organization when developing scientific recommendations, and also the need to clarify the boundaries and tasks of each of them. It is noted that the results obtained open up prospects for further development of the science of criminalistics and further research in this area.

Key words: criminalistics tactics and techniques; organization of pre-trial investigation; organization of investigation of criminal offenses (crimes); interaction; criminalistics; levels of organization; investigation planning.

Постановка проблеми. Термін «організація» є доволі розповсюдженим в криміналістиці. Через нього формулюється низка базових дефініцій цієї галузі знань. Так, криміналістичну тактику, як розділ криміналістики, визначають як «систему наукових положень і розроблюваних на їх основі рекомендацій щодо організації і планування досудового та судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють судові дослідження, щодо прийомів проведення слідчих та судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, встановлення обставин, що сприяють вчиненню і приховуванню злочинів» [1, с. 7-8]. Так само, криміналістична методика «являє собою систему наукових положень і розроблюваних на їх основі рекомендацій щодо організації і здійснення розслідування та запобігання окремим видам злочинів» [1, с. 7-8]. Аналогічним чином, через термін «організація», визначаються криміналістична тактика та криміналістична методика у підручниках, підготовлених авторськими колективами Національної академії внутрішніх справ [2, с. 26], Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ [3, с. 14-15], Харківського національного університету внутрішніх справ [4, с. 13], Академії адвокатури України [5, с. 242, 261], інших наукових та навчальних виданнях. В той же час, саме поняття організаційної діяльності слідчого та її зміст залишаються дослідженими недостатньо, наукові напрацювання, що комплексно розкривають ці питання є поодинокими та в силу об'єктивних причин не можуть повністю охопити відповідну проблематику. Це призводить до суперечності та неконкретності відповідних криміналістичних рекомендацій, як наслідок – складності їх застосування, а отже і зниження якості досудового розслідування. Тому подальшу наукову розробку організаційних аспектів досудового розслідування кримінальних правопорушень можна віднести до актуальних завдань криміналістики.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичні та практичні основи організації досудового розслідування були закладені працями таких науковців як В.П. Бахін, В.К. Весельський, А.Ф. Волобуєв, О.О. Волобуєва, В.Г. Дрозд, А.Я. Дубинський, А.В. Журавель, І.І. Когутич, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, О.В. Одерій, М.А. Погорецький, В.В. Пясовський, В.В. Топчій, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, О.О. Юхно та ін. На дисертаційному рівні проблеми організації досудового розслідування, зокрема питання функціонування слідчих підрозділів, досліджувалися М.О. Гореловим (2008 р.), М.В. Калатуром (2019 р.) та М.Ю. Романовим (2022 р.). Криміналістичним аспектам організації досудового розслідування були присвячені монографічні дослідження О.В. Олішевського (2010 р), Н.М. Татарина (2023 р.). В роботах наведених та інших авторів були сформульовані важливі для теорії та практики положення, але деякі з них потребують подальшого уточнення та розвитку. Водночас багато досліджень, як на дисертаційному рівні, так і на рівні наукових статей було присвячено окремим, традиційно організаційним, аспектам досудового розслідування, зокрема його плануванню, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, спеціалістами та іншими суб'єктами. В таких дослідженнях питання організації розслідування як цілісної діяльності, розглядалися фрагментарно, оскільки виходили за межі їх предметів.

Метою статті є огляд та критичний аналіз сучасних підходів до визначення організації досудового розслідування, як підґрунтя для подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. В сучасній криміналістиці сталою є позиція про існування чотирьох рівнів організації розслідування злочинів: вищого (забезпечення ефективності досудового розслідування на рівні функціонування всієї системи правоохоронних та інших державних органів); управлінського (організація роботи слідчого апарату та його окремих підрозділів у відповідному державному органі); методичного (організація конкретного акту досудового розслідування); тактичного (організація проведення окремих слідчих (розшукових) та інших дій, тактичних операцій) [1, с. 152; 2 с. 317-318].

В той же час у підходах до поняття та змісту організації розслідування єдність поглядів відсутня. Один з таких підходів, розповсюджений у навчальних джерелах, полягає у формулюванні типових організаційних заходів, які здійснює слідчий. При цьому визначення самої організації досудового розслідування не наводиться, а відповідний перелік налічує від чотирьох до дванадцяти пунктів. Так, А.Ф. Волобуєв справедливо зазначає, «що ідеально складений план розслідування може так і залишитися на папері нереалізованим, якщо необхідні для його реалізації заходи не будуть здійснені практично. Організація розслідування злочинів, охоплює такі заходи:

- 1) технічне забезпечення запланованих слідчо-розшукових дій;
- 2) налагодження взаємодії слідчого із співробітниками оперативних підрозділів;
- 3) використання допомоги спеціалістів;

4) використання допомоги громадськості та засобів масової інформації» [6, с. 20]. Таким чином, автор розглядає організацію як комплекс заходів з реалізації плану розслідування, які зводяться до належного технічного забезпечення окремих дій та взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, спеціалістами та громадськістю.

Дещо ширший перелік організаційних заходів наводиться в підручнику «Криміналістика» за редакцією професора В.Ю. Шепітька. Зокрема, вказується, що організація розслідування означає: своєчасне розроблення узгодженого плану заходів місцевих правоохоронних органів; налагодження належної взаємодії у процесі розслідування між слідчим, оперативними працівниками, спеціалістами; забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою або слідчою бригадою; проведення регулярних оперативних нарад слідчо-оперативної групи; налагодження систематичного обміну інформацією та звітністю про результати роботи слідчо-оперативної групи і кожного слідчого; забезпечення необхідних умов праці; забезпечення своєчасного розроблення і виконання планів розслідування щодо кожної кримінальної справи; здійснення інших організаційних заходів для успішного розкриття і розслідування злочинів [1, с. 152-153].

Доволі широкий перелік заходів до змісту організації розслідування кримінальних правопорушень включають В.Д. Берназ та М.В. Салтевський. Науковці зазначають, що організувати будь-яку діяльність, в тому числі і розслідування, означає належним чином підготувати її, налагодити, визначити засоби й методи, упорядкувати та спланувати, а серед конкретних організаційних заходів пропонують наступні:

- 1) розробити погоджений план засобів місцевих правоохоронних органів (слідчого апарату, міліції, прокуратури) на випадок небезпечних, надзвичайних пригод. У цьому плані передбачається формування слідчих груп, бригад, технічних засобів і т. ін.;
- 2) за справами, порушеними по оперативним матеріалам, розробити спільно зі слідчим план реалізації матеріалів;
- 3) налагодити належну взаємодію слідчого з оперативними працівниками, експертами, громадськістю, які залучаються до розслідування (розкриття) злочину;
- 4) забезпечити кваліфіковане керівництво слідчо-оперативною групою (СОГ), бригадою;
- 5) чітко визначити обов'язки між учасниками СОГ;
- 6) організувати регулярні оперативні наради СОГ з метою обговорення результатів та наступних задач розслідування;
- 7) налагодити систематичний обмін інформацією;
- 8) спланувати роботу слідчого з урахуванням всіх справ, які є у провадженні;
- 9) забезпечити матеріальну та технічну оснащеність СОГ;
- 10) забезпечити чітке виконання плану розслідування;
- 11) підібрати необхідний нормативний матеріал та забезпечити нерозголошення даних попереднього слідства;

12) забезпечити діяльність членів СОГ за умов дотримання наукової організації праці та управління тощо [7, с. 147-148].

Такий підхід, що розкриває організацію розслідування через перелік організаційних заходів, безумовно, є корисним для теорії та практики, адже озброює слідчого достатньо конкретними рекомендаціями, тим самим виконуючи головне завдання криміналістики – вдосконалення досудового розслідування. В той же час аналіз наведених наукових поглядів дозволяє констатувати і низку недоліків. В деяких із запропонованих переліків допускається змішування заходів різних рівнів організації досудового розслідування, а також самої організації розслідування з науковою організацією праці слідчого. Зокрема, розробка погодженого плану застосування сил і засобів місцевих правоохоронних органів, як видається, належить до управлінського рівня організації, який скоріше є предметом окремої наукової дисципліни. За межі компетенції слідчого виходять питання матеріально-технічного забезпечення слідчо-оперативних груп. Забезпечення необхідних умов праці та планування роботи з урахуванням всіх справ, які є в провадженні слідчого належать

до наукової організації його праці, на недоцільності змішування якої з організацією розслідування справедливо наголошувалося в спеціальній літературі (наприклад, [8; 9]).

В деяких переліках організаційних заходів спостерігається певна тавтологічність та непослідовність, коли поряд з належною взаємодією слідчого та оперативних підрозділів наводяться різноманітні заходи, що стосуються створення та діяльності слідчо-оперативних груп або налагодження обміну інформацією. Такі групи, як це загально визнано, є хоча і найбільш ефективною, але лише однією з організаційних форм взаємодії слідчого та оперативних підрозділів. При цьому інші форми взаємодії, як організаційні, так і процесуальні, науковцями не згадуються. І, нарешті, заходи з організації розслідування злочинів є різноманітними, а тому надати їх вичерпний перелік вбачається важким завданням, а тому таким перелікам завжди буде притаманна певна неповнота.

Інший науковий підхід полягає у формулюванні дефініції організації досудового розслідування через виділення її сутнісних ознак. Його корисність обумовлена важливістю функцій, які виконує будь-яке поняття у людській практиці. До таких функцій, зокрема, відносять: компресорну (дефініція сприяє скороченню, концентруванню інформації); когнітивну (у дефініції закріплюється знання про об'єкт); комунікативну (за допомогою дефініції уточнюється значення термінологічних одиниць природної мови, стає можливим глибоке взаєморозуміння між людьми); узагальнення (дефініція поєднує спільні характерні риси позначуваного поняття та виводить загальне твердження про нього) та ін. [10, с. 73]. З позицій наукових досліджень поняття виступають, з одного боку, як засоби фіксації результатів пізнання у сукупності сутнісних ознаках відповідного об'єкта, а з іншого – є своєрідним методологічним базисом для подальших досліджень.

В криміналістичних дослідженнях були запропоновані дефініції організації досудового розслідування. Так, на думку О.В. Олішевського організація розслідування кримінальних правопорушень – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на створення сприятливої обстановки для оптимізації досудового розслідування на кожному з його етапів і забезпечення досягнення завдань кримінального провадження [11, с. 77]. Такої ж позиції дотримується і Н.М. Татарин [12, с. 102, 105].

Перевагою запропонованого визначення є його лаконічність, а недоліком – недостатня інформативність. У зв'язку із загальним характером, наведене визначення більше описує організацію будь-якої діяльності в цілому, ніж організацію розслідування. Із ознак, що відрізняє його від поняття організації будь-якої діяльності є лише специфічна мета – вирішення завдань кримінального судочинства, причому і ця мета, як видається, має бути уточнена.

Як відомо, дефініція має містити сутнісні ознаки предмета або явища, необхідні і достатні для його відмежування від подібних. З цих позицій вирішення завдань кримінального судочинства є занадто широкою метою, яка виходить за межі компетенції слідчого. Так, можливі випадки, коли якісно організоване досудове розслідування досягло своїх цілей, але завдання кримінального судочинства залишаються невирішеними з причин, які від слідчого не залежать (наприклад, обвинувачений переховувався від суду після завершення слідства). Більш того, навіть завдання самого досудового розслідування, хоча і далеко не завжди, але можуть бути вирішені і без належної організації (звісно, при зайвих витратах сил, часу та інших ресурсів). Тому, на наш погляд, мета організації досудового розслідування має бути обмежена, по-перше, завданнями саме цієї стадії кримінального судочинства; по-друге, вказівкою на їх вирішення найбільш раціонально, тобто при найменших витратах та найбільш ефективними шляхами. А досягається це через безпосереднє завдання організації – упорядкування окремих дій, що складають розслідування, тобто створення його належної структури (більш детально див.: [13]).

Аналогічної точки зору дотримуються і самі автори аналізованої позиції. Так, О.В. Олішевський зазначає: «Організація розслідування злочинів – це допоміжна до розслідування діяльність, що здійснюється шляхом **упорядкування його елементів (слідчих та інших дій)** (виділено нами – І. К., С. Б.) та створення сприятливих умов. Елементи розслідування – це різні дії, основу яких складають слідчі дії, а також суб'єкти цих дій» [14, с. 8]. На думку М.Н. Татарина, «завдання організації розслідування кримінальних правопорушень полягають у створенні сприятливих умов для вирішення завдань досудового розслідування, **впорядкуванні й узгодженні процесу досудового розслідування** (виділено нами – І. К., С. Б.)» [12, с. 258].

Але чомусь ця слушна позиція не знайшла відображення у сформульованих зазначеними авторами визначеннях. Можемо припустити, це пов'язано із тим, що у аналізованому підході до визначення організації розслідування кримінальних правопорушень здійснено спробу поєднання її різних рівнів, зокрема тактичного та методичного. І якщо для методичного рівня, тобто організації конкретного акту розслідування, завдання впорядкування останнього є коректним, то для тактичного рівня – очевидно що ні. І навпаки, створення сприятливих умов проведення слідчої (розшукової) дії або тактичної операції є коректним завданням для організації на тактичному рівні, й у більшості випадків, як зазначалося ще за радянських часів, вирішується якісною підготовкою до їх проведення через дотримання відповідних рекомендацій криміналістичної тактики. Разом з

тим, створення сприятливих умов для розслідування в цілому виглядає занадто розмитим завданням. Спроба його конкретизації призводить до окремих організаційних заходів, як то планування розслідування, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та ін., які на наш погляд належать скоріше до змісту організації, ніж до її завдання.

Зі суміщенням різних рівнів організації розслідування кримінальних правопорушень пов'язано, як видається, і неконкретність вказівки на те, як саме ця організація здійснюється, через використання терміну «діяльність зі створення сприятливої обстановки». Для тактичного рівня організації це є виправданим і об'єктивно обумовлено широким спектром різноманітних організаційних заходів для різних слідчих (розшукових) дій, які дуже складно узагальнити. На методичному ж рівні організації, її зміст може бути конкретизовано через управлінські функції. До таких функцій, як вже раніше обґрунтовував один з авторів [15, с. 6], належать: аналіз слідчої ситуації й прогнозування її розвитку; визначення завдань розслідування й висунування версій; планування розслідування; комплексне використання слідчим криміналістичних прийомів, засобів і методів; взаємодія з оперативними підрозділами, спеціалістами й іншими суб'єктами, що залучаються до розслідування; контроль за ходом та результатами розслідування.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можна констатувати, що у сучасній криміналістиці існують два підходи до розкриття сутності організації розслідування кримінальних правопорушень. Перший полягає у формуванні переліку дій, що забезпечують організованість досудового розслідування. Другий – у конструюванні дефініції організаційної діяльності. При цьому в таких дефініціях спостерігаються намагання поєднати різні рівні організації розслідування кримінальних правопорушень (тактичний та методичний), що суттєво ускладнює виокремлення сутнісних ознак досліджуваної діяльності, а отже і формування її поняття. Тому, як з теоретичних, так і методичних (в т.ч. дидактичних) міркувань, поняття організації розслідування кримінальних правопорушень доцільніше формувати окремо для її тактичного та методичного рівнів. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаються в уточненні зазначених дефініцій та конкретизації на цьому ґрунті криміналістичних рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шепітько В.Ю., Коновалова В.О., Журавель В.А. та ін. Криміналістика: підручник / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2010. 464 с. С. 152
2. Пясковський В.В., Чорноус Ю.М., Іщенко А.В., Алексєєв О.О. та ін. Криміналістика: підручник. / Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с. С. 26
3. Чаплинський К.О., Лускатов О.В., Пиріг І.В., Плетенець В.М., Чаплинська Ю.А. Криміналістика: підручник. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с. 14-15.
4. Волобуєв А.Ф., Степанюк Р.Л., Малярова В.О. Криміналістика: підручник: у 2 т. Харків: ХНУВС, 2018. Т. 1. 384 с.
5. Варфоломєєва Т.В. та ін. Криміналістика. Академічний курс: підручник. 2-ге вид., стер. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 495 с. С.242, 261
6. Волобуєв А.Ф., Степанюк Р.Л., Малярова В.О. Криміналістика: підручник: у 2 т. Харків: ХНУВС, 2018. Т. 2. 312 с.
7. Берназ В.Д., Салтевський М.В. Криміналістика: навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2010. 460 с. С. 147-148.
8. Горелов М.О. Наукова організація праці слідчих: сутність, завдання, напрямки та шляхи вдосконалення. *Право і Безпека*. 2006. Т. 5. № 1. С. 57-61.
9. Калатур М.В. Щодо особливостей наукової організації праці слідчих ОВС. *Юридична наука*. 2014. № 12. С. 141-148.
10. Козубська І.Г Борковська І.П., Духаніна Н.М. Дефініція в сучасних англійських наукових текстах галузі біомедичної інженерії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 53. Т. 1. С. 73-76.
11. Олішевський О.В. Поняття організації розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 75-79.
12. Татарин Н.М. Концептуальні засади організації та планування розслідування кримінальних правопорушень: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 332 с. С. 102, 150.
13. Кубарев І.В. Організація розслідування злочинів: сутність та структура. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2004. № 3. С. 367-373.
14. Олішевський О.В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 18 с.
15. Кубарев І.В. Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2007. 19 с.